

2024-2025 Eğitim-Öđretim Yılı

MÜHENDİSLİK ETİğİ

8.HAFTA

Etik İkilem, Etik İhlali

ÖđR. GÖR. KORAY ÇOŞKUN

Evrensel Etik İlkeleri

- Adalet
- Hukukun üstünlüğü
- Doğruluk ve Dürüstlük
- Eşitlik
- Tarafsızlık
- Sorumluluk
- İnsan hakları
- Hoşgörü
- Saygı
- Demokrasi
- Hak ve Özgürlükler
- Emegin hakkı
- Tutumluluk

“Ethics is knowing what we had to do.”
(Socrates)

MESLEK ETİĞİ

Mesleki Etik İlkeleri

- Doğruluk
- Yasallık (Hukuka Saygı)
- Yeterlik (Liyakat)
- Güvenilirlik
- Mesleğe Bağlılık
- Dürüstlük
- Toplumsal ve mesleki sorumluluk
- Tarafsızlık

MESLEK ETİĞİ

Mesleki Etik Dışı Davranışlar

- Ayrımcılık
- Kayırma
- Rüşvet
- Psikolojik Yıldıрма (Mobbing)
- Görevde İhmal
- Sömürü (İstismar)
- Bencillik
- Yolsuzluk
- Şiddet-Baskı-Saldırganlık
- İş İlişkilerine Politika Karıştırma
- Hakaret ve Küfür
- Bedensel ve Cinsel İstismar
- Görev ve Yetkinin Kötüye Kullanımı
- Dedikodu
- Zimmet

BİR DAVRANIŞIN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Karmaşık ve şaşırtıcı olasılıklar arasında karar vermek gerektiğinde etik dışı davranışlardan kaçınmak için, yapılacak etik testler yararlı olmaktadır. Bu amaçla bir çalışan, belli bir konuda karar vermeden önce aşağıdaki altı soruya yanıt vermelidir.

- 1. Bu doğru mu ?**
- 2. Bu adil mi?**
- 3. Eğer birisi zarar göreceyse bu kim ?**
- 4. Eğer verdiğiniz karar gazetelerin birinci sayfasında yer alsaydı kendinizi rahat hisseder miydiniz ?**
- 5. Aileniz, çocuğunuz ya da akrabalarınıza bunu söyler miydiniz ?**
- 6. Olay nasıl kokuyor ?**

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALI

- Etik sorun, sorunun çözüm yolunun bilinmesine rağmen çeşitli nedenlerden dolayı çözüm yolunun seçilemediği durumdur.
- Etikle ilgili sorunlu durumlar, ikilem ve ihlal gibi iki ana kategoriye ayrılır.
- **Etik İkilem:** Bir konu ile ilgili birbirleriyle çatışan iki görüşün oluşması ve her iki tarafın da doğru yanlarının olması durumudur.
- **Etik İhlali:** Mesleki eylemi düzenleyen standart kuralların çiğnenmesi olarak ifade edilir.

Genellikle ilkeler arasında ikilemler yaşanır. İhlal ise daha çok kurallar için geçerlidir.

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALİ

- Örneğin bir öğretmenin yüksek not vermek için velilerden rüşvet alması etik dışı davranıştır.
- Ders zorluk seviyesini çok çalışkan öğrencilere göre mi yoksa ortalama düzeydeki öğrencilere göre mi ayarlama konusunda kararsız kalan bir öğretmenin durumu ise etik ikileme örnektir.
- **Philippa Foot (1967)** tarafından oluşturulup **Jarvis Thompson (1985)** tarafından geliştirilen **tramvay ikilemi** senaryosu etik ikilemlere örnek olması ve etik karar verme sürecinin zorluğunu göstermesi açısından aşağıda verilmiştir:
- **Tramvay Problemi**

TRAMVAY İKİLEMİ

"Bir tramvay rayının civarında olduğunuzu düşünün. Uzakta, kontrolden çıkmış bir tramvayın, onun gelişini duymayan beş işçiye doğru hızla geldiğini görüyorsunuz. İşçiler tramvayı görse bile, kaçma ihtimalleri yoktur. Raylara bağlı bir ray makası gördünüz. Makası değiştirirseniz tramvayın beş işçinin bulunduğu raydan başka bir raya geçeceğini fark ediyorsunuz. Öte yandan yandaki bu rayda arkadaşlarından habersiz tek başına oturan bir işçi bulunmaktadır. Sizden uzak olduğu için onu ikaz etme imkanınız yok.

İki seçeneğiniz var. Ya hiçbir şey yapmayıp beş işçinin ölümüne izin vereceksiniz ya da makası değiştirip bir işçinin ölümüne ve beş işçinin yaşamasına izin vereceksiniz.

Hangisini yapardınız?

TRAMVAY İKİLEMİ

Senaryonun ikinci aşaması:

«Tramvay raylarının üstündeki bir üst geçitte olduğunuzu düşünün. Tramvay beş işçiye doğru ilerlemekte ancak tramvayın yönünü değiştirecek bir ray makasınız yok; fakat üst geçitte yanınızda duran iri cüsseli bir adam var. Adamı aşağı iterseniz tramvayın duracağından hiçbir kuşkunuz yok. Buna göre tramvayı durdurmak ve aynı zamanda beş işçiye kurtarmak için iri cüsseli adamı raylara iter misiniz yoksa hiçbir şey yapmadan bekler misiniz?»

- https://www.youtube.com/watch?v=hFh3JUQ_a5U

TRAMVAY İKİLEMİ

- Tramvay ikilemi senaryosu doğrultusunda yapılan çalışmalarda çoğu insanın; ilk aşamada faydacı davranarak beş işçinin hayatı yerine bir işçinin hayatını feda edip kaldırıcı kaldırmakta tereddüt etmedikleri görülmüştür.
- Senaryonun ikinci aşamasında ise tam tersi bir şekilde iri cüsseli adamı aşağı itmekte tereddüt ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.
- Her iki sonuçta da sadece bir kişinin hayatını kaybetmesine rağmen çoğu insanın iri cüsseli adamı itmek konusunda isteksiz olması, etik karar vermenin pek kolay olmadığını gözler önüne sermektedir.

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALİ

Etik ikilemler içeren durumlarda karar vermekte zorlanan bireylere rehberlik etmek ve karar verme sürecini kolaylaştırmak için birtakım **etik karar verme modelleri** geliştirilmiştir. Kohlberg'in Bilişsel ve Ahlaki Gelişim Kuramı bunlardan biridir.

Kohlberg, çocuklardan başlayıp yetişkinlere kadar uzanan kesitsel nitelikteki araştırmalarında, etik çatışmalar içeren senaryolar aracılığıyla bireylerin ahlaki gelişimini ortaya koyan bir model geliştirmiştir.

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALİ

- Farklı ülkelerden veriler toplayarak geliştirdiği modelde etik çatışmalara verilen cevaplar doğrultusunda her biri iki basamaktan oluşan üç **ahlaki gelişim düzeyi** bulunmaktadır.

1. Gelenek öncesi düzey

- "itaat ve ceza eğilimi" ve
- "saf çıkarıcılık" basamaklarından;

2. Geleneksel düzey

- "iyi çocuk olma" ile
- "kanun ve düzen eğilimi" basamaklarından;

3. Gelenek sonrası düzey ise

- "toplumsal sözleşme" ve
- "evrensel ahlak ilkeleri" basamaklarından oluşmaktadır.

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALİ

Kohlberg'in "**Heinz İkilemi**" adını verdiği etik ikilem senaryosu aşağıdaki gibidir:

«Heinz'in karısı kanser hastasıdır. Hekimler onu kurtarabilecek sadece bir ilaç olduğunu belirtmişlerdir. Bu, aynı kasabada bir eczacıda bulunan özel bir ilaçtır. İlacın üretimi çok pahalıdır; fakat eczacı ilacı maliyetinin on kat fazlasına satmaktadır. İlaç için gerekli olan ham maddeye 200 dolar harcayıp ilacın küçük bir dozajı için 2000 dolar istemektedir. Heinz, tanıdığı herkesten borç para toplamasına rağmen yalnızca 1000 dolar denkleştirebilmiştir.»

- Heinz karısı için lazım olan ilacı eczaneden çalmalı mıdır çalmamalı mıdır?
- Neden?

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALI

Kohlberg'in kuramına göre bireylerin Heinz ikileminde hangi cevabı verdiklerinin bir önemi yoktur. Önemli olan bireylerin verdikleri cevabı nasıl ve ne şekilde gerekçelendirdiğidir.

Bireyler verdikleri cevaplara göre kuramdaki altı aşamadan birinde konumlanmaktadır.

- **Aşama 1 (İtaat/ceza):** Heinz ilacı çalmamalıdır çünkü çalmasının getireceği cezalarla birlikte hapishaneye girecektir ve bu onun kötü biri olduğu düşüncesini ortaya çıkarır.
- **Aşama 2 (Kendi Çıkarları):** Hapishaneye girmek zorunda olsa bile Heinz ilacı çalmalıdır çünkü karısını kurtardığı zaman Heinz daha mutlu olacaktır.
- **Aşama 3 (İyi çocuk):** Heinz ilacı çalmalıdır çünkü karısı ondan bunu beklemektedir; Heinz iyi bir koca olmak ister.
- **Aşama 4 (Kanun ve Düzen):** Heinz ilacı çalmamalıdır çünkü kanun çalmayı yasaklamıştır ve bu yasadışıdır.
- **Aşama 5 (İnsan Hakları):** Heinz ilacı çalmalıdır çünkü herkes yasağa bağlı kalmaksızın bir hayat seçmekte özgürdür.
- **Aşama 6 (Evrensel İnsan Ahlakı):** Heinz ilacı çalmalıdır çünkü bir insanın hayatını kurtarmak bir başkasının mülk haklarından daha önemlidir.

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALİ

- Etik ikilem, etik davranışların ve ilkeleri uygulanması sırasında, herhangi bir anlaşmazlığın olduğu durumlarda ortaya çıkarlar.
- Belli bir doğru yada yanlış cevabın bulunmadığı veya birden çok doğru çözümün bulunabildiği durumlarda ortaya çıkarlar.
- Herhangi bir olayın çözümünde, kişilerin mesleki yargılarını kullanırken içine düştükleri kararsızlıklardan kaynaklanır.
- Bir olaydan kimin nasıl etkileneceğinin muhakemesini yaparak ve buna göre doğru kararı verip uygulayarak etik ikilemleri çözebiliriz.
- Değerlerimiz ve davranışlarımız arasındaki tutarlılık kişisel bütünlüğümüzün, işimize saygımız ise sorumluluğumuzun ve meslek etiğine bağlılığımızın göstergesidir.

Etik İkilemlerde Karar Alma Süreci

- Etik karar verme konusunda birçok kaynakta iki temel yaklaşım söz konusudur.
- Bunlardan biri yapılan eylemin uygulamadaki sonuçlarına odaklanmak,
- diğeri ise eylemin kendisi ve doğruluğunun ölçülmesi üzerine odaklanmaktır.
- Son dönemlerde etik ikilemlerin çözümlenmesinde şu şekilde bir formel yaklaşım öngörülmektedir
 1. Geçerli durumları belirle,
 2. Bu duruma dayanarak ahlaki sorunu belirle,
 3. Bu sorunun etkileyeceği kişiyi, kişileri ve nasıl etkileneceklerini belirle,
 4. Etkilenenlerin sorun çözümlemede alternatif davranış biçimlerini belirle,
 5. Her alternatif açısından muhtemel sonucu belirle,
 6. En uygun davranış biçimini seç.

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALİ

- Sonuçta, eylemler sırasında farkında olarak veya olmayarak ikilem yaşanması kaçınılmaz bir olgudur. Bu noktada önemli olan etik değerler doğrultusunda karar verebilmektir. Verilecek karardaki hız ve ikilemin yaşanma süresi, kişinin kararlarını etkileyen yukarıda sayılan faktörlerin etki derecesine bağlı olarak değişecektir. İkilemin yaşanmış olması etik dışı bir olgu olarak **değerlendirilmemelidir.**
- Etik olsun veya olmasın verilen her bir kararın etkilendiği faktörler vardır. Etik olan bir karar veya davranışın dayanağı çevre, ahlak, din, vicdan, onur, yasa vb. değerler olabilirken, etik olmayan bir karar veya davranışın dayanağı çıkar, bencillik, kayırma vb. içe dönük faktörler olabilir. Etik ikileme düşülmesinin temel nedeni de karşılıklı bu iki grupta yer alan faktörler arasında yaşanan seçim güçlüğüdür.

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALİ

- Kamu görevlileri, karar verirken ya da bir eylemde bulunurken ikilemde kalabilmekte ve bir takım zorluklar yaşayabilmektedir. Böyle durumlarda yetkilerin ve kaynakların adil, tarafsız, dürüst ve tutarlı bir biçimde nasıl kullanılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır.
- Bazı durumlarda, yasalar ve diğer hukuki düzenlemeler, bir kurumda ortaya çıkan ahlak dışı davranışların tanımlanmasında yetersiz kalabilmektedir. Böylesi yasal boşlukların bulunduğu **“gri alanlar”** da, karşılaşılan ikilemlerin çözümünde kamu görevlilerine yardımcı olacak etik ilke ve standartlar, en az yasalar kadar önemlidir .

- Açık Etik İhlal ve Gri Alan(Etiğe aykırılığı çok da açık olmayan eylemler)

a. Firma İlintili:

Açık Etik İhlali⁵⁰	Gri Alan
<ul style="list-style-type: none">• Finansal raporlarda tahrifat yapmak• Sigortasız eleman çalıştırmak• Haksız rekabet• Fikri mülkiyeti ihlal etmek, rakip firmaların ürünlerini taklit etmek• Aynı ürünü farklı isimler altında pazarlamak• Aldatıcı reklam yapmak• Tehlikeli, hatalı, ayıplı ürünü piyasaya sürmek• Ürün sorumluluğundan her şartta kaçınmak• Garanti şartlarına uymamak• Gevreye zarar vermek	<ul style="list-style-type: none">• Finansal raporlarda tam bilgi vermemek• Fazla mesai için zorlama• Ücretlerin birkaç gün gecikmeli ödenmesi• Reklamda tam bilgi vermemek• Düşük kalitede ürünü piyasaya sürmek ve ürün sorumluluğu konusunda politika oluşturmamak• Garanti şartlarını zorlaştırmak• Çevreye ilişkin asgari tedbirlerle yetinmek

- Açık Etik İhlal ve Gri Alan(Etiğe aykırılığı çok da açık olmayan eylemler)

b. Yönetici İlintili:

Açık Etik İhlali Örnekleri	Gri Alan
<ul style="list-style-type: none">• Yazılı kuralları ihlal etmek• Rüşvet vermek/almak• Yönetim kuruluna doğru bilgi vermemek• Raporlarda/belgelerde tahrifat yapmak• İşe almada, performans değerlendirmelerinde liyakat ilkelerine uymamak (ayrımcılık yapmak)• Çalışanlara yönelik taciz ve yıldırmada bulunmak• Cinsel taciz• Gideri fazla göstermek• Çalışanları sürekli olarak özel işlerinde kullanmak• Dolandırıcılığa göz yummak• Kurumun gizli ya da özel bilgilerini ve ticaret sırlarını kişisel menfaat için kullanmak	<ul style="list-style-type: none">• Gereken sorumluluğu göstermemek, verimsiz çalışmak• Hediye vermek/almak• Kendisi için "altın paraşüt" düzenlemesi yapmak• Raporlarda/belgelerde tam bilgi vermemek• Performans değerlendirmelerinde kendine sadakate öncelik vermek• Çalışanlara değer vermemek / Adil davranmamak• Gereksiz harcama yapmak• Çalışanları aşırı iş yoğunluğu durumunda bazen özel işlerinde kullanmak• İşgörenin kusurunu görmezden gelmek• Özel yaşamında etik dışı davranmak• Kurumun gizli ya da özel bilgilerini ve ticaret sırlarını kişisel menfaat için kullanmak

- Açık Etik İhlal ve Gri Alan(Etiğe aykırılığı çok da açık olmayan eylemler)

c. Çalışan İlintili:

Açık Etik İhlali	Gri Alan
<ul style="list-style-type: none">• İşe geç gelmek - erken ayrılmak• Görevi ihmal etmek ve kaynakları israf etmek• Kurum kaynaklarını kişisel iş için kullanmak• Müşteriye kötü davranmak, müşteriye yanlış bilgi vermek• Güvenlik önlemlerine uymamak• Hatayı gizlemek, başkasına yüklemek• Diğer çalışanlara fiziki saldırganlık, fiili tacizde bulunmak, kavga çıkarmak• Hırsızlık yapmak, mala zarar vermek, sabote etmek	<ul style="list-style-type: none">• İşini baştan savma yapmak, umursamazlık• İş saatlerinde özel telefon görüşmeleri yapmak• Müşteriye gereken ilgiyi göstermemek• Amire tam ve zamanında bilgi vermemek• Dedikodu yapmak, geçimsiz olmak, sözlü tacizde bulunmak• İşletmenin zamanından çalmak

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALI

- **Etik ihlal** için bir örnek verecek olursak; bencil bir karaktere sahip bir meslek mensubunu hayal edelim, ve bu meslek mensubu müşteri sayısını artırmak düşüncesiyle akraba, eş, dost, ahbap gibi ikili ilişkileri kullanmakta ve bencilce davranışlar ile arkadaşlarını kullanarak yeni müşteriler elde etme yolunda hareket etmektedir, çok sayıda müşterisi bulunmaktadır.
- Bu durum ise meslektaşları arasında haksız rekabete yol açmakta ve diğer kişilerle arasındaki informal ilişki sayesinde çıkar sağlamaktadır; rakipleri ve müşterileri arasındaki informal ilişkileri çözemeyen meslektaşları ise rakiplerinin bu müşteri yoğunluğuna anlam veremeyeceklerdir. Aşırı hırslı ve bencil meslek mensubunun davranışı etik sapma kapsamında değerlendirilmektedir.

Etik İhlallerde Savunma Mekanizması

Etik ihlalleri haklı göstermek için geliştirilen boş savunmaların dayanağı olan savunma mekanizmaları;

- ❖ Herkes bu şekilde yapıyorsa kabul edilebilir bir davranıştır
- ❖ Eğer bu davranış yasal ise etik olduğu kabul edilebilir.
- ❖ Bu davranış hatalıysa ortaya çıkarılır ve cezalandırılır.

Etik İhlallerde Savunma Mekanizması

- Etik dışı davranışların önlenmesinde şüphesiz ki en önemlisi insani ve ahlaki değerlerin sindirilmesi yönünde verilecek olan eğitimidir. Bu eğitim insanlar tarafından, küçük yaşlardan itibaren aile, okul, çevre vb. Organizasyonlar tarafından verilmeli ve prensipler, kurallar, ödülleri ve hukuki yaptırımlarla desteklenmelidir. Yoksa yalnızca hukuki yaptırımlarla etik dışı davranışların önüne geçmek mümkün değildir.

ETİK İKİLEM, ETİK İHLALİ

Etik Karar Verme Aşamaları

■ ***Birinci ikilem türü;** önlerindeki seçeneklerin hiç birisinin tam manasıyla tatmin edici olmadığı, onların **içinden en az kötü ya da diğerlerine göre daha iyi olan seçeneğin belirlenmesi durumudur.**

■ **Örnek;** Yıkılan bir köprünün yenisinin yapılması için açılan ihalede, ihaleye katılmak üzere başvuran firmaların hiç birisi, tam anlamıyla yeterli şartları taşımamaktadır. Ancak, yeni bir ihalenin açılması için yeterli zaman yoktur ve kararın bir an önce verilmesi gerekmektedir. Bu durumda, kamu görevlisi, yeterli şartları taşımayan firmalar içinde, diğerlerine göre en iyisini seçmek durumundadır.

***İkinci ikilem türü;** seçeneklerin birden fazlasının ya da tamamının kendi başına iyi olduğu ve birisinin seçilmesi halinde diğerinden vazgeçilmesinin gerektiği bir durumdur. Burada kamu görevlisi, “en iyi”ler arasında bir seçim yapmak durumundadır.

Örnek; Bir kamu görevine atamada, aynı okuldan ve aynı diploma derecesiyle mezun olan, yapılan sınavlarda da aynı performansı gösteren iki aday arasından birisinin tercih edilmesi, böyle zor bir seçimi gerektirmektedir.

***Üçüncü ikilem türü;** farklı kişi ve gruplar üzerinde farklı etki ve sonuçlar doğurması muhtemel bir kararın verilmesidir. Burada en fazla kişiyi memnun edecek bir kararın verilmesi gerekmektedir.

Örnek; Bir kamu arazisinin, özel sektöre yatırımı teşvik amacıyla bedelsiz olarak tahsis edilmesi, bazı yerel topluluk üyelerini çevre kirliliği açısından rahatsız edebilecek, bazılarına da yeni iş imkanları temin edebilecektir. Bazıları kararı ekonomik gelişme yönünden olumlu olarak değerlendirirken, bazıları ise yolsuzluk olarak nitelendirebilecektir.

TEŞEKKÜRLER...

